

Jarna Piippo

Yliopistonlehtori (ma.), FT
Nykykielten laitos, Helsingin yliopisto

Näkökulmia oman äidinkielen opetukseen: perheiden ratkaiseva panos

Avainsanat: espanja, monikulttuurisuuskasvatus, oman äidinkielen opetus, perintökieli, portugali

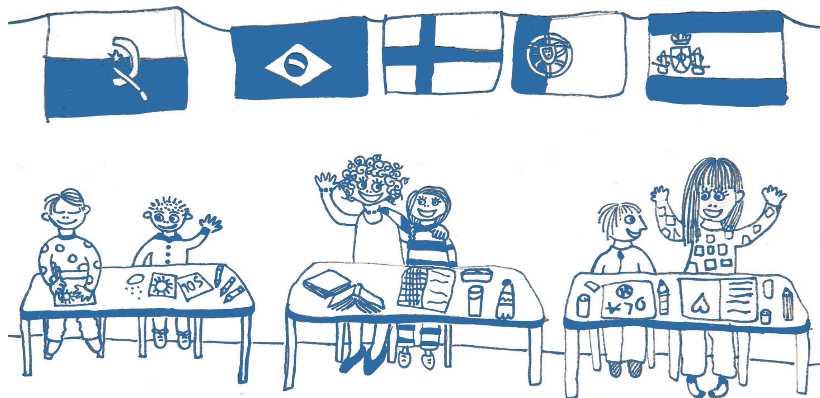
Suomen perustuslain 17. §:n mukaan saamelaisilla, romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Valtio tukee oman äidinkielen (kotikielen, ylläpitokielen) opetusta, joka on perusopetusta täydentävää ja oppilaille vapaaehtoista. Kuntien ja yksittäisten opettajien käytänteistä riippuu, millaista kielenopetusta on tarjolla. Vanhemmista taas riippuu, puhuvatko oppilaat ylipäättään kyseisiä kieliä "äidinkielinä". Tässä artikkelissa tarkastellaan, miten espanjan ja portugalin oppilaiden vanhemmat onnistuvat välittämään kieltään lapsilleen. Kyselytulosten perusteella hyvin: kieltä käytetään kotona, lasten suullinen kielitaito on hyvä ja asenteet kieltä ja kulttuuria kohtaan myönteiset. Opetukseen osallistuu kuitenkin vain pieni osa siihen oikeutetuista, ja kyselyyn vastasivat siten kielikasvatukseen erityisesti panostavat vanhemmat. Kaikki eivät syystä tai toisesta voi tai halua ylläpitää omaa kieltään. Vanhemmat – ei koulu eivätkä viranomaiset – ovat kuitenkin viime kädessä vastuussa kielistään. Heidän tulisi myös valvoa, että lapsia rohkaistaan käyttämään kieliä kaikessa koulun toiminnassa, kuten uusissa opetussuunnitelman perusteissa sanotaan.

Suomi on yksi harvoista maista, missä kunnat voivat halutessaan anoa valtionavustusta peruskoululaisten oman äidinkielen opetukseen. Muualla vähemmistökieliset yhteisöt järjestävät tällaista opetusta yleensä itse. Sen haasteet ovat kuitenkin samat eri puolilla

maailmaa: ryhmät ovat taitotasoltaan ja ikärakenteeltaan epäyhtenäisiä, päteviä opettajia on vaikea löytää, tuntimäärät ovat pienet, opetus järjestetään koulupäivän ulkopuolella usein kaukana kotoa, se ei ole suunnitelmallista eikä valmiita oppimateriaaleja ole saatavilla. Opettajien tehtävä onkin lähes mahdoton, jos vanhemmat eivät itse kannu vastuuta kieltensä välittämisestä jälkipolvelle.

Oman äidinkielen opetuksen ensimmäiset oppilaat 1970-luvun alkupuolella olivat Chilen poliittisten pakolaisten lapsia. Nykyään suurin osa espanjan ja portugalin oppilaista on syntynyt Suomessa kaksikielisiin perheisiin eikä enää hallitse näitä kieliä äidinkielenomaisesti. Tutkin väitöstyössäni opetusta kielipoliittisesta, didaktisesta ja sosiolingvivistisestä näkökulmasta: Miten viralliset asiakirjat ohjaavat opetusta ja miten kunnat sen käytännössä järjestävät? Miten opettajat suunnittelevat, toteuttavat ja arvioivat opetustaan? Millaisia ovat oppilaat ja heidän kieliyhteisönsä?

Analysoin keräämiäni dokumentti-, tilasto- ja kyselyaineistoja Urie Bronfenbrennerin (2005) ekologisen systeemiteorian pohjalta rakentamani kielenkehityksen mallin avulla. Kirjoitin aiemmin suomeksi kuntien ja opettajien toimijuudesta (Piippo 2017a ja 2017b). Tässä keskityn vanhempien osuuteen oman äidinkielen ylläpitämisessä ja kehittämisessä. Jokainen perhe on erilainen ja sen (kieli)tilanteet muuttuvat, ja jokaisella oppilaalla on oma, ainutlaatuinen kielellinen elämäkertansa. Ta-

paustutkimukseni käsitti lisäksi vain kaksi kieltä, espanjan ja portugalin, joiden asema on keskenään hyvinkin erilainen. Tutkimustulokset ja niihin vaikuttavat tekijät lienevät silti osittain yleistettävissä.

Opetuksen suunnittelun ja järjestämisen kannalta on tärkeää tuntee sen kohde-ryhmä. Lähetin siis oppilaiden vanhemmille sähköisen kyselyn, jossa tiedusteltiin heidän ja heidän lastensa kokemuksia ja käsityksiä opetuksesta ja samalla kerättiin tietoa kielten käytöstä, taitotasosta ja kielellisistä asenteista. Ei tiedetä, minkä kielten opetukseen osallistutaan eniten ja miksi; espanjan ja portugalin opetukseen osallistuu pääkaupunkiseudulla noin viidennes siihen oikeutetuista oppilaisista. Kyselyyn puolestaan vastasi viidesosa näiden vanhemmista – todennäköisesti kaikkein tiedostavin ja aktiivisin pieni joukko, joka tukee kaikin keinoin lasten monikielisen kompetenssin kehittymistä. Toisenlaisia tuloksia olisi voitu saada, jos kysely olisi lähetetty niille, joiden lapset eivät osallistuu opetukseen. Suomessa on nykyään kielipoliittisesti korrektia puhua monikielisyydestä tavoiteltavana rikkautena, mitä se varmasti onkin niin yksilön kuin yhteiskunnankin kannalta. Suuri osa maahanmuuttajista ei kuitenkaan kykene tai ole halukas välittämään omaa kieltään lapsilleen, mistä heitä saatetaan kritisoida ja syyllistää, kuten eräs äiti toteaa:

Jos minä äitinä en olisi koskaan onnistunut saamaan lastani puhumaan ja vastaamaan minulle espanjaksi, tuntisin että minua jollakin tavalla arvostellaan siitä, että en ole onnistunut luomaan yhteistä kieltä.

Jos vanhempi yrittää ypöyksin ilman mitään tukea ja vastakaikua puhua kieltään, se voi käydä ylivoimaisen raskaaksi. Moni ei yksinkertaisesti ehdi ja jaksa panostaa kieleen. Toiset taas pyrkivät suojelemaan lapsia silloin,

kun erilaisuus on taakka ja tuottaa eriarvoisuutta ja syrjintää. Lapset ja nuoret haluavat yleensä olla samanlaisia kuin muut ja sulautua joukkoon. Suomen kieltä pidetään lisäksi avaimena menestykseen.

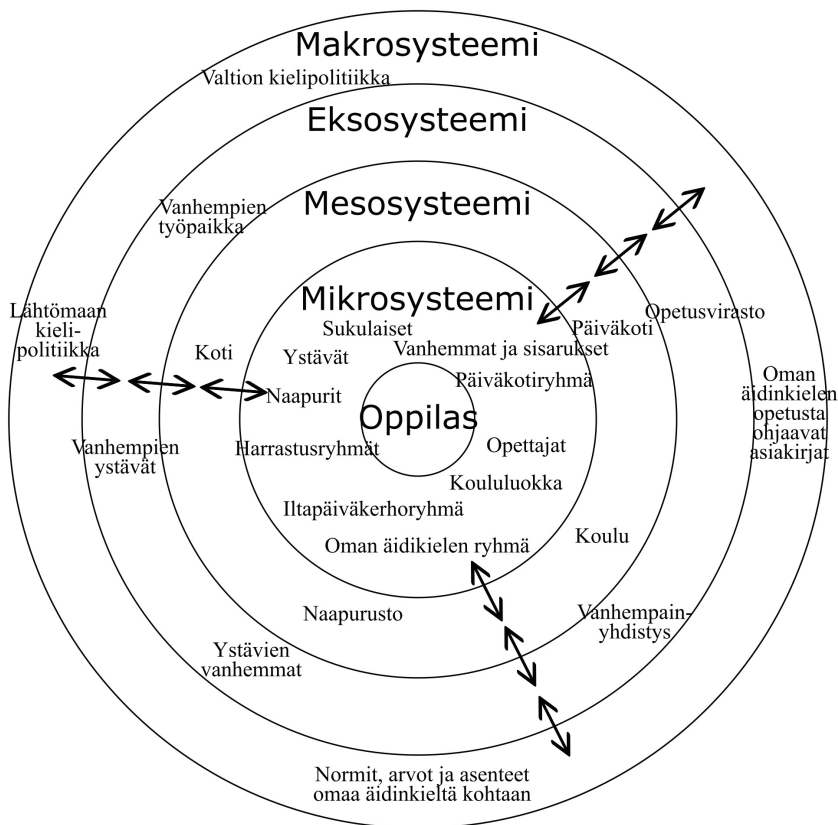
Espanjan- ja portugalinkieliset numeroina

Kielyhteisöjen suuruus vaikuttaa ratkaisevasti opetusryhmien muodostamiseen. Suomessa asuu yhteensä noin 9 000 ihmistä, joille espanja (7 025) tai portugali (1 967) on rekisteröity äidinkielleksi. Määrä on noussut voimakkaasti viime vuosina, ja suurin osa tulijoista on hedelmällisessä iässä. He ovat jakautuneet eri kaupunginosiin niin, että ainakaan pääkaupunkiseudulla ei ole "iberokortteleita". Tämä vaikeuttaa opetuksen ja muun yhteisen toiminnan, kuten vaikkapa omankielisen iltapäiväkerhon, järjestämistä kodin lähellä.

Espanjankielisistä 23 % ja portugalkielisistä 30 % on työttöminä, minkä lisäksi noin joka viides kuuluu ryhmään muut työvoiman ulkopuolella olevat (SVT, 2017). Tämä ei edistä kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan, mutta lasten kielitaitoa kyllä, jos vanhemmilla on mahdollisuus viettää enemmän aikaa näiden kanssa.

Noin 2000 elää avio- tai avoliitossa, jossa on yhteisiä lapsia; 30 isää ja 300 äitiä elää yksin lasten kanssa. Tutkimukseen osallistuneiden lapsista kolme neljästä on kaksikielisiä ja elää kahden kulttuurin perheessä, kaksi kolmesta molempien vanhempien kanssa ja loput vuorotellen molempien tai vain toisen luona. Jos vanhempi ei asu lapsen kanssa, hänen täytyy olla erityisen aktiivinen ja sinnikäs kielen suhteen.

Vain kolmasosalle kouluikäisistä lapsista on rekisteröity espanja/portugali äidinkielleksi, eli heidän kaksikielisyytensä saattaa jäädä koulussa täysin näkymättömäksi ja heiltä voidaan joissakin kunnissa evätä oikeus kielen opetukseen. Kaikki vanhemmat eivät tiedä, että

Malli lapsen kielenkehitykseen vaikuttavista tekijöistä – mikä on espanjan/portugalin osuus ja asema eri kerroksissa?

äidinkieliä voi virallisesti olla vain yksi, kuten käy ilmi erään äidin vastauksesta: "Luulen että olemme rekisteröineet molemmat kielet."

Espanjan ja portugalin asema Suomessa ja maailmalla

Yleiset asenteet eri kielten puhujia kohtaan ja kielten asema vaikuttavat niiden käyttöön ja opiskeluhaluihin. Espanja ja portugali ovat virallisia kieliä liki 30:ssä eri maassa Euroopassa, Amerikassa, Afrikassa ja Aasiassa. Espanja on ollut suosituimpia vieraita kieliä aikuisopiskelijoiden keskuudessa, ja yliopistossa sitä on voinut opiskella pääaineena 1980-luvun alusta asti. Sen opetus on lisääntynyt jatkuvasti peruskouluissa ja lukioissa, omana äidinkielenä sitä opetetaan noin 15 kunnassa, ja se on myös opetuskieli suomi-espanja-luokissa. Jo taaperot voidaan laittaa espanjankielisiin päiväkoteihin. Espanjan valtio edistää kieltä voimakkaasti, ja myös vähemmistökieliä tuetaan – meilläkin voi sen ansiosta opiskella katalaania, galegoa ja baskia.

Jos espanjaa pidetään "kansainvälisenä", portugali puolestaan on edelleen Suomessa ns. "harvinainen kieli". Vasta kesällä 2017 järjestettiin ensimmäistä kertaa valintakoe portugalin opintosuuntaan Helsingin yliopiston uudessa kielten kandiohjelmassa. Portugalia ei ilmeisesti tällä hetkellä tarjota vieraana kielinä missään koulussa, vaikka ylioppilaskirjoituksissa sen kokeen voikin suorittaa. Omana äidinkielenä sitä opetetaan vain muutamissa kunnissa. Opetusta hankaloittaa käsitys, jonka mukaan Portugalin ja Brasilian varieteetit ovat niin erilaisia, että niitä ei voi opiskella samassa luokkahuoneessa. Eripuraa on syntynyt myös portugalinkielisten maiden yhdessä allekirjoittamasta oikeinkirjoitussopimuksesta, jota moni kieltäytyy noudattamasta.

Suuri osa vanhemmista epäisi oikeuden oman äidinkielen opetukseen niiltä, jotka eivät hallitse kieltä sujuvasti, ja passittaisi heidät vieraan kielen tunneille. Kuten sanottu, portugalia ei ole tarjolla, eikä espanjaakaan joka koulussa. Hallituksen kieltenopetuksen varhentamisen kärkihankkeen tarkoituksena on

myös laajentaa kielivalikoimaa. Näitä kahta suurta maailmankieltä ei kuitenkaan mainita erityisavustuksia saaneissa hankkeissa (Opetushallitus, 2017).

Asenteet ja mielikuvat

Espanjan- ja portugalinkieliset ovat harvoin esillä julkisuudessa, ja heihin suhtaudutaan ehkä neutraalimmin kuin joihinkin muihin; harvalla oli kokemuksia kaltoin kohtelusta. Kantasuomalaisen mielikuvat portugalinkielisistä maista ovat ristiriitaisia. Ensimmäiseksi mieleen tulevat hyvä ruoka, viini, aurinko, hiekkarannat, tanssi, musiikki ja ystävälliset ihmiset, mutta heti perään köyhyys, rikollisuus, korruptio, epätasa-arvo, slummit, katulapset, sota ja luonnonkatastrofit. Kyseisiä maita käsittelevistä uutisista suurin osa liittyi (vuoden 2016 alkupuoliskolla) talousongelmiin, korruptioskandaaleihin ja veroparatiisiin sekä urheiluun – jalkapallon Euroopan-mestaruuskilpailujen ja Rion kesäolympialaisten takia – ja ulkomaalaisiakin uhkaaviin ryöstöihin, saasteisiin, zika-virukseen ja työmaannonnettomuuksiin. (Piippo & Espada, tulossa.)

Oppilaiden mielikuvat näistä maista ovat myönteisiä. Ne liittyvät tunteisiin ja läheisiin (onni, ilo, hellyys, perhe, ystävät), kulttuuriin (tavat ja perinteet, ruoka, musiikki), sääoloihin (lämpö, aurinko) sekä "siestaan ja fiestaan" (loma, vapaus, matkat, juhlat, leikki, ranta, surffaus, jalkapallo, shoppailu). Kielenä espanjaa pidetään helppona ja portugalia taas vaikeana; lapsihan omaksuu yhtä helposti minkä tahansa äidinkielen, mutta espanjan ääntäminen, oikeinkirjoitus ja rakenteet ovat yksinkertaisempia kielen opiskelijalle. Molempia pidetään tärkeinä ja hyödyllisinä, vaikka Suomessa niitä ei katsotakaan arvostettavan.

Sekä ulkopuolisten että lasten omat asenteet kaksikielisyyteen ja kahden kulttuurin identiteettiin ovat pääosin myönteisiä. He kokevat kuitenkin joskus häiritsevänä sen, että heihin suhtaudutaan erilaisina, vaikka he itse tuntevat olevansa "normaaleja". Jos nuoren parhaat kaverit ovat kantasuomalaisia, hän ei halua korostaa maahanmuuttajataustaansa; se taas jonka kaveripiiri on monikulttuurinen, on usein taustastaan erityisen ylpeä ja äänekkäs. Moni liikkuu sujuvasti sulautuen eri ryhmiin eri maissa.

Kielten käyttö, kielitaito ja koulumenestys

Oppilailta yleensä edellytetään, että heillä on peruskielitaito ja että he käyttävät kieltä päivittäin kotona – tätä ei kuitenkaan kontrolloida. Kyselyyni vastanneista espanjan/portugalinkielisistä äideistä ja isistä suurin osa puhuu kieltä lastensa kanssa, ja puolisonkin

kanssa noin puolet. Jopa monet suomalaisäidit puhuvat toista kieltä päivittäin ja pyrkivät tarjoamaan myös muita kanavia kieleen: radion, television, internetin, luettavaa, pelejä, harrastuksia ja tapaamisia, matkoja ja yhteyden lähtömaassa oleviin sukulaisiin, eritoten isovanhempiin.

Vapaaehtoisvoimin järjestetään leikki- ja lukupiirejä, juhlia ja Kolibrí-kulttuurifestivaaleja. Brasilian suurlähetystön opettaja pitää lasten kielikerhoa. Silti suomi on hallitseva kieli lähes kaikkialla, kun espanja/portugali taas rajoittuu lähinnä perhepiiriin ja suulliseen käyttöön. Kielen kouluopetusta pidetään siksi ensiarvoisen tärkeänä, kuten toteaa tyypillinen kyselyyn vastannut suomalaisäiti, joka on espanjalaisen miehensä kanssa onnistunut välittämään "isänkielen" lapsilleen:

Molemmat lapsemme -- puhuvat erinomaista espanjaa ja ymmärtävät sitä "ilman suurempaa stressiä" sillä tavoin että isä puhuu ainoastaan espanjaa heille ja heille on luettu paljon espanjaksi + dvd:t vain espanjaksi. Lisäksi tietenkin se että pystymme käymään pari kertaa vuodessa Espanjassa auttaa. Me emme kuitenkaan ole opettaneet lapsiamme lukemaan/kirjoittamaan espanjaksi joten se, että opetusta järjestetään on meistä todella hienoa. Eniten toivoisimme ehkä enemmän tietoa opettajalta miten tunnilla menee, mitä siellä opitaan -- olisi kiva jos olisi tehtäviä/läksyjä enemmän niin kirjoittaminenkin varmasti alkaisi sujumaan paremmin -- lisäksi koulun ulkopuolella voisi olla jotain aktiviteettiä esim. kerran lukukaudessa joku tapaaminen kaikkien espanjankielisten lasten kanssa jotka osallistuvat opetukseen. Liikaa aktiviteetteja ei taas voi olla koska lapset harrastavat paljon muuten.

Äidinkielen hallinnan ja hyvien oppimistulosten välillä on todettu kiistaton yhteys. Oman äidinkielen opetuksen vaikutuksesta koulumenestykseen on sen sijaan saatu ristiriitaisia tuloksia muissa Pohjoismaissa. Myös sen oppimistuloksia on hyvin vaikea arvioida, eikä niitä Suomessa ole tutkittu. Kyselyyn vastanneiden vanhempien mukaan heidän lastensa suomen taitotasoa on hyvä kaikkialla kielen osa-alueilla ja jos ei ole, nämä ovat saaneet tukiovetusta.

Puhuttua portugalia/espanjaa lapset ymmärtävät ja tuottavat samoin sujuvasti, mutta lukeminen ja kirjoittaminen on vajavaista. Sisaruksista vanhimmat yleensä oppivat kielen parhaiten, sillä viimeistään kouluiässä suomesta tulee hallitseva kieli, jota he alkavat

puhua myös kotona pikkusisarusten kanssa. Ratkaisevaa varhaiselle kielenomaksumiselle on se, kumman kielen puhuja on lasta pienenä hoitanut; eräässä tapauksessa esikoinen oppi isän hoivissa ensin suomea, kuopus taas äidin hoivissa espanjaa. Lapset ovat motivoituneita koulunkäyntiin ja viihtyvät ja pärjäävät koulussa erinomaisesti.

Vanhempien toimijuus

Lopuksi annan puheenvuoron isälle ja äidille, jotka edustavat vanhempien oman aktiivisen toimijuuden kahta ääripäätä. Kumpikaan ei vastannut kyselyyn. Isä ei itse hallitse kotimaansa virallista kieltä portugalia. Hän piti portugalintaitoa kuitenkin niin tärkeänä, että toi kaksi kielitaidotonta lastaan kesken lukuvouden, kesken portugalintunnin luokan ovelle ja sysäsi kaiken vastuun opettajalle tokaistamalla englanniksi: "You are the teacher, it's your job to teach them."

Äiti puolestaan perusti omat äidinkielen ryhmät ja päättää itse mitä niissä tehdään, koska ei ollut tyytyväinen kunnan järjestämään opetukseen:

Maksamme yksityiselle opettajalle, joka opettaa lapsillemme espanjaa. -- Järjestelmä toimii loistavasti, sillä minä ostan kirjat kaikille, ja vanhemmat maksavat ne jälkepäin. Etenemme kirjojen mukaan. Me vanhemmat voimme vaikuttaa siihen, miten paljon asioita käsitellään, koska olemme yhteyksissä opettajaan sähköpostitse ja kerromme hänelle miten opinnot sujuvat. Sanomme esimerkiksi että haluamme että joka tunnilla luetaan joku kertomus -- Meidän vanhempien pitää auttaa lapsia paljon tehtävien kanssa. Joka viikko käytetään ainakin tunti espanjan tehtävien tekemiseen kotona, ja on tunti opetusta.

Vastuu vähemmistökielten ylläpidosta ja kehittämisestä pitäisi jakaa kaikkien osapuolten kesken. Viranomaisten ja opettajien tulisi ohjata vanhempia kielikysymyksissä ja ottaa nämä mukaan oman äidinkielen opetuksen suunnitteluun. Koko kieliyhteisö pitäisi kutsua mukaan tunneille jakamaan taitojaan,

osaamistaan ja materiaalisia resurssejaan. Perheiden panosta ei voi kuitenkaan kukaan muu korvata.

Lähteet

- Bronfenbrenner, Urie (toim.) (2005). *Making human beings human. Bioecological perspectives on human development*. Thousand Oaks, London, Delhi: Sage.
- Opetushallitus (2017). *Kielten kärkihanke – kieltenopetuksen varhentaminen, kehittäminen ja lisääminen*. Helsinki: Opetushallitus [viitattu: 5.7.2017]. Saatavilla: <http://www.oph.fi/kehittamishankkeet/kielten-karkihanke>
- Piippo, Jarna (2016). *Línguas maternas no ensino básico: espanhol e português na área metropolitana de Helsinquia*. [Äidinkielen perusopetuksessa: espanja ja portugali Helsingin seudulla.] Väitöskirja. Helsingin yliopiston nykykielten laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/168134>
- Piippo, Jarna (2017a). Näkökulmia oman äidinkielen opetukseen: kuntien kirjavat käytänteet. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 12.4.2017. Saatavilla: <http://www.kieliverkosto.fi/article/nakokulmia-oman-aidinkielen-opetukseen-kuntien-kirjavat-kaytanteet>
- Piippo, Jarna (2017b). Näkökulmia oman äidinkielen opetukseen: opettajien osuus. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, syyskuun avoin numero, 13.9.2017. Saatavilla: <http://www.kieliverkosto.fi/article>
- Piippo, Jarna & Francisco Espada (tulossa). *Futebol, pastéis e castelos de areia – como diversificar as imagens da lusofonia?* [Jalkapallo, piiraat ja hiekkalinnat – miten monipuolistaa kuvia portugalinkielisestä maailmasta?] Melo-Pfeifer, Sílvia & Simões, Ana Raquel (toim.) *Plurilinguismo vivido, plurilinguismo desenhado: estudos sobre a relação dos sujeitos com as línguas*. Coleção "Encontros na Língua Portuguesa". ESES: Santarém.
- SVT Suomen virallinen tilasto (2017). *Työssäkäynti* [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-5528. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 5.7.2017]. Saatavilla: <http://www.stat.fi/til/tyokay/index.html>